

Okt. Şebnem Sunar
İstanbul Üniversitesi
Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

**Kesinliklerin Sonuna Doğru (D)*
ya da “Yazarın Ölümü”nden Sonra Çeviri**

ABSTRACT

To the end of the certainty or translation after the “dead of the author”

This study is focusing on Roland Barthes' theory which is signified as the “dead of the author”. Accordingly to this theory, in literary texts there are no secret meaning to look for which comes from the author self. In other words, it is a meaningless occupation to look for the author in literary texts. This comes to mean that the search the author in literary texts and think to find him in it is set a boundary to the possibilities of the texts. In connection with this subject, the deconstructive approach to the sign offers that it is a impossible occupation to set a boundary to the text: the meaning is not permanent because of the endless plays of the signs. The enduring changeable nature of a sign opposes to make constant the possibilities of the text.

And what about the translation? How can we look at the translation and/ or translator after the “dead of the author”? How can the endless plays of the signs have an influence on the act of translation? Asking those questions, this study is trying to claim that also the translator in his traditional role will die after the “dead of the author”.

I. “Hep yetenekli yazarlardan bahsediyoruz; artık yetenekli okurlardan bahsedelim.”

Milorad Pavić

*Bu çalışma, “Kesinliklerin Sonuna Doğru” üstbaşlıklı bir dizi yazının ilk ayağıdır ve 25-26 Şubat 2000 tarihleri arasında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı’na düzenlenen II. Akşit Göktürk’ü Anma Toplantısı’nda bildiri olarak sunulmuştur. Yazının “Çeviride Kültür Aktarımının Olabilirliği Üzerine” başlıklı ikinci ayağı, halihazırda *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınlarından Alman Dili ve Edebiyatı Dergisi 12/2000*’de yayımlanmış bulunmaktadır. Düşünce çizgisi bakımından ele alındığında, aslında her iki yazı da bir diğerini tamamlamaktadır; yine de birbirinden bağımsız olarak da okunabilirler.

Ünlü Fransız göstergebilimci Roland Barthes, 1968 yılında yayımladığı bir yazısında (bkz. Barthes, 1993: 140-144), Nietzsche'nin ölümcül geleneğini izleyerek edebiyat eleştirisinde pozitivistin ve Amerikan Yeni Eleştiri'nin geliştirdiği yöntemleri hiçe saymış, dahası bir cinayeti, üstelik faili hiç de meçhul olmayan bir cinayeti çekinmeden ifşa etmişti. Bu, Barthes'ın literatüre kazandırdığı ifadeyle "yazarın ölümü"yle sonuçlanan cinayetti.

Tanık olduğu bu cinayeti dile getiren Barthes, yazıda ama özellikle de edebi yazıda konuşanın kim olduğunu sorarak başlar sözlerine. Konuşan kimdir, diye sorar ve basit bir mantık yürütmeye devam eder: Öykünün kahramanı mı? Bütün özneliği ve kişiseliliğiyle yazar mı? Yoksa bütün nesneliliğiyle, sözü edilen konu-dilin uzmanı profesyonel yazar mı? Ya da tüm dünyayı kucakladığını ve farklılıklarımıza rağmen hepimizi özdeş bütünlükler dahilinde birleştirdiğini düşünmeyi yeğlediğimiz evrensel değerler mi? Biri, diğeri, belki hepsi: ama belki de hiçbiri. Peki somut olarak kim konuşur edebi metinlerde? Sonuçta her birinde öznenin değiştiği sorular paradigmasını, baktığımız perspektife uygun olarak sonsuza kadar uzatmayı deneyebilir ve hatta bunu başarabiliriz de; ama o zaman da yazıda kimin konuştuğunu kimin belirleyeceği gibi yeni bir soruyla baş başa kalırız: "[...] Yazı, [...] bütün kimliklerin kaybolduğu bir olumsuzluk, bileşiklik, doğallıktır." (Barthes, 1993: 140)

Elbette tüm bu soruların ardında, gündelik kültürümüzde edebiyatın klişe(leştiril)miş imaj çalışması mevcuttur ve edebiyata dair yaratılan bu imaj, tanrının tahtından edilip de yerine insanın getirildiği o kutlu ilk günden -ve inanın, Nietzsche bile bu konuda ilk değildir- modern bir karakter olarak bugünkü varlığına kavuşuncaya kadar bireysel bir prestiji simgeleyen yazar kimliğini öne çıkarmıştır. O zamandan bu yana kalın edebiyat tarihi kitapları hep yazara odaklanmıştır örneğin; yazarların özyaşamöyküleri, mektupları, söyleşileri ve benzeri tüm öznel ayrıntılar hep yazarın, yapıtıyla o "giz-li" bağını açık etmeye yönelik ipuçları olarak değerlendirilir. Evet, yapıt açık-lanmalıdır, hem de onu ortaya koyan kişinin şu ya da bu özelliğinden yola çıkarak ya da kimi zaman daha da ileri gidip tam da bu özelliklerde aranarak. Başka türlü kişi -yazar yani- o yapıtı nasıl üretmiş olabilir ki? İşte bu nedenle yazardan, yapıtını açıklamaya yönelik bir son söz bekleriz hep, son noktayı onun koymasını isteriz.

Ama bu ne denli anlamlı, ne denli haklı bir istektir? Özellikle de Barthes'ın, yazarın aslında bir taklitçiden başka bir şey olmadığı, bir taklitçi olmaktan da bir adım bile öteye geçemeyeceği savı düşünüldüğünde. "Bir met[n]in, kültürün sayısız merkezlerinden sürüklenip gelen alıntılar ve aktarmalar örgüsü" (Barthes, 1993: 142) olması nedeniyle yazar dahil hiç kimse, dünyaya salt kendine ait yeni bir şey ekleme iddiasını taşıyamaz. İnsanın yarattığını söylediği hiçbir şey,

tek başına ona ait değildir. Bunlar, onun daha önceden var olanı, kendinden önce orada-olanı kopya ettiği ya da daha ılımlı bir ifadeyle var olanı yinedeği şeylerdir olsa olsa. Jacques Derrida'yı izleyerek içinde yaşadığımız dünyanın bir okuma edimine tâbi tutulabileceğini göz önüne aldığımızda, dünya artık sadece bize aktarılan ve bizim de her geçen gün aktarmaya devam ettiğimiz ve her yeni gelen günle birlikte aktarmayı sürdüreceğimiz şeylerden oluşmuş, okunmaya, dolayısıyla da yorumlanmaya hazır koca bir metin haline gelir. "Metnin dışında hiçbir şey yoktur", der Derrida (Derrida, 1996: 274). Dile getirdiğimiz, söze ya da yazıya döktüğümüz her şeyden bizden önce de söz edilmiş ve bizden sonra da söz edilecek olması, itiraf ediyorum, korkutucudur ama konuşanın (artık) yazar değil dil olduğunu, biz korksak da hafife alsak da, sadece dil olduğunu gösterir: Dil ise kişiyi bilmez, bu konuda iltimas geçmediği için yazara da ayrıcalık tanımaz. Evet, cinayet işlenmiştir, hem de hep hakimi olduğumuzu sandığımız dil tarafından: Yazar ölmüş, geriye metni kalmıştır.

II. "Kimin konuştuğunun ne önemi var?"

Samuel Beckett

Bu durumda bir metni açık-lama, yazarın söz konusu metninin şu ya da bu sayfasına tıkıştırılmış olabileceği o "giz-li" anlamı bulma çabası da, bir hayli "anlamsız" kalmaktadır. Metinde yazarı aramak -ve bulduğunu sanmak-, aslında o metne bir sınır koymak, göstergelerin sonsuz oyununda kapalı bir gösterenle ona son vermek demektir.

Böylece yazarın amacının okuru bilgilendirmek, sınırı kendisi tarafından çizilmiş kesin mesajlar aktarmak ve alıcısıyla kendi kuralları doğrultusunda iletişim kurmak olduğu geleneksel anlayış yıkılmış, deyiş yerindeyse yazarın iktidar günleri artık sona ermiştir. Roland Barthes bunu metne ilişkin "bir 'teolojik' anlam[ın], yani Yazar-Tanrının Mesajı[nın]" (Barthes, 1993: 142) yeryüzünden silinmesi olarak kutsar ve yazarın ölümünün, okurun doğumuna sahne olan yeni bir uğrak olduğunu belirtir.

Edebiyat metinlerini konu alan çalışmalara ilişkin olarak okurun doğumu ise beraberinde yeni bir bakış açısını getirir. Yazar-Tanrının tekanlamlı ve doğası gereği değiştirilemez mesajının yerini okurun çokanlamlı ve bunun sonucu olarak da sürekli farklılaşabilir, bir başkasıyla değiştirilebilir, kabul ya da red edilebilir, sil baştan yeniden oluşturulabilir yorumları alır. Bundan böyle mesaj değil hep mesaj diye görmeye alıştı(rıldı)ğımız şeyin yorumu/ yorumları vardır; ya da eğer öyle demeyi daha uygun görürseniz, anlamak, ancak anladığımızı sanmaktır.

Yazarın pabucunun dama atılması ve okurun etkin hale geçirilmesi, edebiyat eleştirisinde aynı zamanda yapıttan metne doğru bir kaymayı da simgeler. Yazar olmayınca, onun yaratısı olan yapıt da yoktur. Çünkü -yinelemek gerekirse- yazar ölmüş, geriye şimdi okurun baş başa olduğu metni kalmıştır ve aslında “her metin”, metinlerarasılığın da onaylayacağı gibi, “burada ve şimdi yazılandır.” (Barthes, 1993: 142) Hal böyleyken, bir edebiyat metnine “sahibinin sesi” olarak bakmak da anlamsızlaşır. Edebiyat metni, okur aracılığıyla sürekli başka “metin”lerle karşılaşır ve bu durumda bir metnin diğer bir metinle kurduğu ilişki, sadece edebi olmaktan çok uzaktır: Edebiyat metniyle diğer metinlerin karşılaşması, evet, sadece edebi türden değildir, okurun “bir metin olarak dünyayı okuma” süreciyle ilgili olarak tarihsel, toplumsal, vb. sesleri de içerir. Okur, edebi bir metinle diğer metinleri birbiriyle karıştıran, daha doğrusu harmanlayan bir araçtan başkası değildir. Bu durumda bir metnin yorumu, bir diğerine benzese bile¹, asla onunla aynı ve özdeş değildir; anlamlandırma süreci, farklı ve sonsuz sayıda anlamın oynaşması olasılığıdır aslında. Ve böylece yazarın yazdığı metin de, “okunabilir” olma özelliğiyle diğerleri arasında dünyadaki yerini almış olmaktadır.

Bununla birlikte bu ölümle ortaya çıkar gibi görünen iktidar boşluğunun okur tarafından doldurulduğu, diğer bir deyişle yazarın mutlak egemenliğinin yerini okurun mutlak otoritesinin aldığı düşünülmemelidir. Çünkü bu yeni okur tasarımı, ifadesini tam da diğer metinlerle kurduğu farklılaşabilir ve değişebilir ilişkilerde bulması nedeniyle, tekil değil çoğuldur.

Ama bütün bunlar aynı zamanda göstergeye yöneltilen yeni bir bakış açısını da simgelemektedir. Yapıbozucu bu bakış açısı, göstergenin sürekli değişen, yenilenen, değişik durumlarda yinelendiğinde kendisine yeni izler edinen doğasını ifade eder. Bir göstergenin anlamının, onun ne olduğunda ne olmadığına (karş. Sunar, 2000: 131) ortaya çıktığını söyleyen Saussure’ün göstergibilimi -ona eleştirel bir mesafe almak üzere- izleyen Jacques Derrida da, “anlamlandırma alanının ya da oyununun sınır tanımadığı[ndan] ve” bu nedenle de burada “aşkıncı ya da ayrıcalıklı son bir gösterilenin bulunmadığı[ndan]” dem vurur (Derrida, 1972: 425). Saussure’den bir adım öteye, bir göstergenin anlamı artık sadece onun diğer göstergelerden farklılığında değil, aynı zamanda onlarla kurduğu değişik ilişkilerin yanı sıra, bizi her türlü olasılık dahilinde

¹ Bu durum, Stanley Fish’in, okurun “yorum cemaati”nden öğrendikleri çerçevesinde metni yeniden yarattığını söylediği “bilgili okur” kavramına gönderme yapmaktadır. Kimi eleştirmenler böylesi bir yaklaşımı elitist bulsa da, aralarında sosyolog Zygmunt Bauman’ın da bulunduğu bir dizi düşünür, belirli bir cemaat tarafından yaratılan ya da yönlendirilen anlamların her zaman kullanıma hazır tutulduğunu belirterek bize Stanley Fish’i anımsatır (karş. Bauman, 1996).

gönderebileceği gösterilenlerin çeşitliliğinde de aranır.² Dolayısıyla her bir gösterge, yeni bir göstergenin dolayında dolaşabilecek olası tüm gösterenlerin kapısını açarak, peşine düştüğümüz o "giz-li" ve kesin anlamı sürekli erteler; çünkü göstergenin her yinelenişi, o göstergeye yeni ilmekler atar, bu da göstergenin türlü durumlardaki kullanımında ona yeni anlamlar ekler.

Göstergelerin diğer göstergelere, metinlerin de diğer metinlere gönderme yaptığı böyle bir dünyada "anlamın kalıcılığı"ndan söz etmek yersiz kaçmaktır. Bir metin, her yeni okuma sırasında yeniden düzenlenir, deyim yerindeyse sil baştan yeniden yazılır. Hal böyleyken, metni kendi adına sahiplenecek bir özne de -burada: yazar- yoktur.

Yazarı, metnin sahibi olarak tanıdığımız o kişiliği böyle incelikli bir komployla saf dışı eden dil, yazarın tüm mal varlığını da elinden alır: Ortada metnin sahibi olarak geçinen bir yazar olmayınca, yazarın metnin içine gizlediği varsayılan anlam hazinesi, dilin varisleri, göstergeler ve onların sonsuz oyunları arasında üleştirilir.

III. "Her okuma yanlış okumadır."

Harold Blomm

Dilbilimsel arenada dilin ve anlamın böylesi kaypak bir zeminde kurgulanması ve bununla ilintili olarak "yazarın ölümü"yle birlikte gelen sonsuz ve sınırsız anlamlandırma süreci dilin hangi gerçeği tanımladığı, bir gerçeği tam olarak tanımlayıp tanımlamadığı, buradan hareketle gerçekliğin ne olduğu ve hatta daha da ileri gidecek olursak, gerçeklik diye bir şeyin var olup olmadığı yolundaki kuşkucu sorulardan bağımsız olarak düşünülemez.

Eğer dil -bu kuşkucu soruların peşine düşenlerin ve bunlara yanıt arayanların iddia ettiği gibi- gerçekliği temsil etmiyorsa ya da ancak sorunlu olarak temsil edebiliyorsa, o zaman gerçekliğin "anlam"ı da tehlikeye girmiş demektir.

Roland Barthes'ın 1968'de "yazarın ölümü" sloganına sığdırdığı bu uzun ve çetrefil polisiye öykü, ifade ettikleri bakımından zorunlu olarak çevirmeni de ilgilendirir. Kökensel olarak yazardan türediği varsayılan her türlü anlamın gözden yittiği yerde, çeviri edimi de doğal olarak sorunlu hale gelir ve bundan

² Bu ise Saussure'ün dilbiliminde olduğu gibi öncelikle gösteren ile gösterilen ilişkisinin birbirinden ayrıştırılmasını, ama dahası gösteren ile göndergesi arasındaki varsayımsal ilişkinin de sonsuza kadar birbirinden koparılmasını gerekli kılar. Derrida'nın, Saussure'ün göstergeler sistemine vurduğu darbe tam da buradan kaynaklanır.

böyle eski, dar kalıpları içinde düşünülemez.

Buradan başlayarak çeviride ve -yanı sıra çevirmenin konumunda- neyin değiştiğini izleyebilmek için, “yazarın ölümü”nün öncesine gitmek gerekiyor:

Geleneksel bakış açısının yaygın inanışına göre, çevirinin şeffaf olması, çevirmenin de kendini çevirdiği metinden soyutlaması, dışarı atması gerekir. Bir çeviri, bağımlısı olduğu özgününe benzediği oranda başarılıdır ancak. Diğer bir deyişle çevirinin kaynağıyla çakışması, Theo Hermans’ın sözcükleriyle ifade etmek gerekirse, “[...] yalnızca uyum açısından değil rastlantısallık açısından da bütün erek ve niyetleri yanıtlayarak kaynak metinle özdeşleş[mesi]” beklenir (Hermans, 1997: 67). Bu, çeviriyi özgün metnin ama sadece ve bütünüyle özgün metnin tıpkıbasımı gibi gibi gören, “bir çevirinin kuşkusuz ikincil niteliği çerçevesinde, ancak özgünü kadar “iyi” olabileceğini kabul eden çeviri yaklaşımı[dır] (Hermans, 1997: 67). Bu durumda çeviri metin kendi okuru üzerinde yabancılaşma duygusu yaratmamalı, A metninin B dilindeki çevirisi olduğu izlenimini uyandırmamalıdır. Bu arada çevirmen de kendinden herhangi bir iz bırakmayacak kadar işinin ehli olmalı ve okurun hassas burnunu çevirinin kötü kokularından korumalıdır.

Özgün metinle çeviri metin arasındaki bu hiyerarşiyi düzenleyen ilişki doğrusu pek de yeni sayılmaz. Batı düşünce tarihinde Platon’dan bu yana pek çok yerde örneğini gördüğümüz bu ikili karşıtlıklar sadece felsefi bir geleneği betimlemekle kalmaz, aynı zamanda gündelik kültürümüzü etkileyen düşünme biçimimizi de belirler. Düşünme biçimimiz iyi/ kötü, doğru/ yanlış, erkek/ kadın gibi çoğu kez masum olduğundan kuşku duymadığımız böylesi karşıtlıklarla örülmüştür. Oysa Derrida bu karşıtlıkların tehlikeli alanlar yarattığını belirterek birbirine karşıt kavramlarla işleyen her düşünce dizgesini “metafizik” olarak lanetler ve ilksel bir temel ilkeye ve bu ilkenin belirleyiciliğine dayanmaları nedeniyle bunların “anlam kurucu” bir rol üstlendiğini söyler. Bu durumda her ilksel ilke, bu ilkenin kendinden farklılaştırdığı ve kendinden farklılaştırdığı oranda da dışladığı bir kavramla, kendi karşıtıyla, tanımlanır. Böylece aslında ne olmadığını söyleyerek -“erkek, kadın değildir” örneğindeki kimlik kurucu farklılaştırma gibi- kendi kendini anlamlandırır. Ama aslında söylenmek istenen hep, bir kavramsal karşıtlıktaki ikinci terimin, ilkinin olumsuz, sevilmeyen, horlanan ötekisi olduğudur: Söz konusu karşıtlıkların ilk kavramları hep daha iyi bir durumu ya da öteki olarak adlandırdığına oranla daha istenilir bir varoluşu sergiler.

Birini diğerine üstün kılan böylesi karşıtlıklar, çeviri söz konusu olduğunda da fazlasıyla mevcuttur: yazar/ çevirmen; özgün anlam/ aktarılan anlam; bire bir çeviri/ yorumsal çeviri; ya da daha işin başında durumu gözler önüne seren özgün metin/ çeviri metin gibi örnekler her zaman kaynak metnin ilkselliğini,

birincilliğini ve bununla birlikte tartışmasız üstünlüğünü vurgular, özgün metnin ve yazarının çeviri metin ve çevirmen üzerindeki egemenliğini nedensel kılar.

Özne ve nesne ilişkisinin katı kurallarla belirlendiği -oysa katı olan her şey buharlaşır- geleneksel anlayışta çeviri, Theo Hermans'ın belirttiği gibi, "[...] bir başkası adına konuşmaktır" ve bu konuşmada "[...] konuşanın yürütme gücü yoktur." (Hermans, 1997: 63)

İşte söz buraya gelmişken, metni kimin oluşturduğu sorusunu bir kez daha güncelleştirmek, ama hemen ardından da soruyu, çeviri metni kimin oluşturduğu şeklinde yeniden formüle etmek gerekiyor. "Yazarın ölümü", metin oluşturmada sahneyi yeni doğan okura bırakmıştı. Peki iş çeviriye gelince, bu durum karmaşıklaşır mı? Kaisa Koskinen, bu son soruya kesin bir "hayır" yanıtını verdikten sonra, okurun, yazarın ve çevirmenin, tıpkı göstergelerin oyun bahçesinde gösterenle gösterilenin sürekli kovalamaca oynamaları gibi, birbirleriyle yer değiştirebileceğini söyler. Bu durumda geleneksel rolleri içinde yazar-çevirmen-okur üçlüsüne sabit kimlikler yakıştırmak, daha baştan gülünçtür. Koskinen şöyle devam eder: "[...] Okur metni yazar; yazar gerçekte kendi metninin okurudur; çevirmen hem bir okur hem de bir yazardır; ayrıca hem okur hem de yazar metni kendileri için çevirirler." (Koskinen, 1997: 85)

Bu noktada bir zamanlar yazarın başına gelen şey, şimdi geleneksel kıyafeti içinde çevirmenin de başına gelmektedir; yazarı saf dışı bırakan dil, yazardan sonra metnin mülkiyeti belki çevirmene geçer korkusuyla, aynı şeyi şimdi çevirmene de yapmaktadır. Yazardan sonra çevirmen de ölür.

Ancak bu durum, görüldüğü kadar basit değildir; çünkü bütün bu söylenenler, ne yazarın ve çevirmenin bundan böyle profesyonel anlamda varlık göstermesine gerek kalmadığı ne de salt çeviri söz konusu olduğunda, çevirmenin herhangi bir sorumluluk taşımadığı anlamındadır - burada söylenen hiçbir şey bu denli düzensizdir. Söz konusu olan, kendininkinden farklı bir dilde yazılmış olan bir metni çevirmenin pratikte özgününe özdeş olarak çevirmesinin mümkün olup olamayacağıdır.

Kökensel olarak yazardan çıkararak metne aktığı varsayılan her türlü anlamın "yazarın ölümü"yle birlikte kayıplara karışması, yazardan sonra çevirmenin de metin üzerinde hiçbir hak iddia edememesi, yazar-çevirmen-okur üçlüsü arasındaki geleneksel ilişkinin dağılıp parçalanması ve bu üçünün bu ana değin sabit olduğu düşünülen kimliklerinin birbiri içine geçerek ya da birbirine eklenerek dönüşüme uğraması, göstergelerin sonsuz anlam oyunları oynadığı bir dünyada iletişimsel olanakların yeniden düşünülmesi, bir kez daha gözden geçirilmesi gerekliliğini ortaya koyar.

Bu bağlamda çeviri metin özgün metnin tıpatıp kopyası olamıyorsa,

metinle ilgili anlam şimdiye değin hep düşünmeye alıştığımız gibi yazardan kaynaklanmıyorsa ve buna bağlı olarak da değişmez değilse, gösterenlerle gösterilenler sürekli yer değiştiriyor ve her gösterge ve her metin bir diğerini çağırıyorsa, bu durumda çeviri de edimsel olarak ancak bir yineleme olabilir. Göstergelerin yinelenikçe yenilenmeleri gibi, çeviri de özgününün yinelenmesi olarak her defasında yenilenecek ve tam da bu özelliğinden ötürü özgününden farklılaşacaktır. “Anlam” sürekli ertelenecek ve her okuma Harold Bloom’un ifadesiyle “yanlış” okuma olacaktır. Hal böyleyken, çeviri hiçbir zaman özgün metnin aynısı olmayacak ama onun mutlak farklısı, yani onun ötekisi de olmayacaktır. Çünkü özgün metin çeviriyi doğurur doğurmasına ama, onun “özgün” olarak nitelendirilmesi ve varlığını bu ad altında sürdürmesi, ancak kendi çevirisinin varlığıyla gerçekleşebilir; özgün metin olarak adlandırdığımız her metin, ancak bir çevirisi varsa kendi “özgün” kimliğini kazanır, demektir bu. Bir diğer deyişle özgün metnin ve çeviri metnin birbiriyle ilişkisi bir borçluluk ilişkisidir: Çeviri olmaksızın, özgün metin kendi adını hak edemez. Çeviri, doğası gereği, özdeşlik-farklılık karşıtlığının hiyerarşik yapısını bozar.

KAYNAKÇA

- Barthes, Roland:** “Yazarın Ölümü”, çev.: Hüsamettin Çetinkaya, *Edebiyat Eleştiri 4*, Güz 1993, s. 140-144.
- Bassnett, Susan:** “Gözle Görülür Çevirmen”, çev.: Yurdanur Salman, *Kuram 15*, Eylül 1997, s. 79-83.
- Bauman, Zygmunt:** *Yasa Koyucular ile Yorumcular*, çev.: Kemal Atakay, Metis 1996.
- Derrida, Jacques:** *Grammatologie*, Fransızcadan çev.: Hans-Jörg Rheinberger/ Hanns Zischler, Frankfurt am Main 1996 (6. bsk.).
- Derrida, Jacques:** *Die Schrift und die Differenz*, Fransızcadan çev.: Rodolphe Gasché, Frankfurt am Main 1972.
- Eagleton, Terry:** *Edebiyat Kuramı*, çev.: Esen Tarım, Ayrıntı 1990.
- Hermans, Theo:** “Çeviri Anlatıda Çevirmenin Sesi”, çev.: Alev Bulut, *Kuram 15*, Eylül 1997, s. 63-69.
- Koskinen, Kaisa:** “Çevrilemez Olanı (Yanlış) Çevirme. Yapıbozuculuğun ve Yapısalcılık Sonrasının Çeviri Kuramları Üzerindeki Etkisi”, çev.: Özcan Kabakçioğlu, *Kuram 15*, Eylül 1997, s. 83-88.
- Sunar, Şebnem:** “Kesinliklerin Sonuna Doğru (II) ya da Çeviride Kültür Aktarımının Olabilirliği Üzerine”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınlarından: Alman Dili ve Edebiyatı Dergisi XII*, s. 131-142.